

ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN TUTUMLARI

Teacher's Attitudes To Children's Rights Education

Özgür ÖZGÜRAY*, Ayşegül ÖZGÜRAY**, Feyzi ÖZMEN***, Meral ALTINTAŞ****

Öz

Bu araştırma, öğretmenlerin okullardaki çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarını ortaya çıkarma amacıyla yapılmıştır. Çalışma betimsel tarama modelinde olup 2022-2023 eğitim yılında Denizli il genelindeki 494 öğretmenden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle elde edilen verilerden oluşturulmuştur. Veriler Öztürk ve Doğanay (2017) çalışmasında geliştirilen likert tipindeki "Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Analizlerde SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Analizlerde frekans, ortalama, t testi ve Anova analizleri kullanılmıştır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine yönelik tutumlarıyla ilgili en yüksek ortalama "Çocuk hakları eğitiminin etkisini artırmak için ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğine inanıyorum" maddesine "Katılıyorum" düzeyinde iken en düşük katılım "Okullarda çocukların karar alma süreçlerinde yer alması için yapılan düzenlemeleri doğru

Abstract

This research was conducted to reveal the perceptions of teachers about children's rights education in schools. The study is in a descriptive survey model and was created from the data obtained from 494 teachers in Denizli province in the 2022-2023 academic year by easily accessible sampling method. The data were collected by using the Likert-type "Attitude Scale towards Child Rights Education" developed in the study of Öztürk and Doğanay (2017). SPSS statistical program was used in the analysis. Frequency, mean, t-test and Anova analyzes were used in the analyses. It was measured that the highest average of teachers' attitudes towards children's rights education is at the level of "I agree" with the item "I believe that parents should be conscious in order to increase the effectiveness of children's rights education" and the lowest participation at the level of "I am undecided" in the item "I do not find the arrangements made

* Uzman Öğretmen, MEB, ozgurozguray@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8772-7736 [Sorumlu Yazar]

** Uzman Öğretmen, MEB, aysegulozguray20@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2117-1592

*** Uzman Öğretmen, MEB, feyziozmen20@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3418-7964

**** Baş Öğretmen, MEB, meralaltintas20@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9971-5844

bulmuyorum” maddesinde “Kararsızım” düzeyinde ölçülmüştür. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili olarak bütün boyutlarda ve genel ortalama “Katılıyorum” düzeyindedir. Bu olumlu tutum öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi konusunda alt boyutlarda da yüksek düzeyde hassasiyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarına ilişkin tutumları yaş, okulun bulunduğu çevrenin sosyo ekonomik düzeyi ve kaynaştırma öğrencisi olma durumlarına göre farklılık göstermemiş ancak cinsiyet, kıdem ve çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim almaya göre ise farklılık göstermiştir. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili tutumlarının cinsiyete göre çocuk hakları eğitimi uygulamaya yönelik kadınların tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili olarak bilgi edinme ve yaygınlaştırma ile genel tutumlarının kıdemlerine göre kıdemi az olanlar lehine daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili öğretmen tutumlarının çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim alma durumuna göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinme, uygulama ve genel genel tutumlarının çocuk hakları eğitimi alan öğretmenler lehine yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde öğretmenlerin çocuk haklarıyla ilgili eğitim almalarının teşvik edilmesi, okulların öğrenci hakları temelli özelliklerini arttırmaya yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması ve toplumun çocuk haklarıyla ilgili bilgilendirilmesi için kamu spotları gibi çeşitli çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Eğitim, Öğretmen, Tutum

for children to take part in decision-making processes in schools correct”. Regarding the children’s rights education sub-dimensions of teachers, the general average is at the level of “I agree” in all dimensions. This positive attitude reveals that teachers show a high level of sensitivity in the sub-dimensions of children’s rights education. Teachers’ attitudes towards the sub-dimensions of child rights education did not differ according to age, socio-economic level of the school’s environment, and being a mainstreaming student, however it did to gender, seniority and education on child rights education. It was determined that the attitudes of the teachers towards the child rights education sub-dimensions were higher than the men’s for the women’s attitudes towards the implementation of the child rights education. It has been determined that the general attitudes of teachers about obtaining and disseminating information about children’s rights education are higher in favor of those with less seniority than their seniority. It has been determined that the attitudes of the teachers regarding the sub-dimensions of child rights education are higher in favor of the teachers who receive child rights education according to the educational status of children’s rights education, obtaining information about children’s rights education, practice and general general attitudes. As a result of the research, it has been suggested that various studies such as public service announcements should be made to encourage teachers to receive training on children’s rights, to expand the efforts to increase the student rights-based characteristics of schools, and to inform the society about children’s rights.

Keywords: Children’s Rights, Education, Teacher, Attitude

GİRİŞ

21. yüzyıl, bilim ve teknolojiye çok büyük değişimlerin yaşandığı yüzyıl olmakla birlikte insan haklarıyla ilgili de pek çok gelişmenin yaşandığı zamanı kapsamaktadır. 1. ve 2. Dünya savaşlarının yıkıcı etkileri ve insan hakları alanındaki ihlallerin çok uç noktalara ulaşması insan haklarıyla ilgili farkındalığın artmasına neden olmuştur. İnsan hakları genel bir tanım olmakla birlikte çocuk, işçi, kadın vb. pek çok spesifik anlamda hakların da kazanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede çocukların da birer birey-insan olmaları ve korunmaya muhtaç olmaları çocuklarla ilgili hakların da ortaya konulmasına ve bunun uluslararası alanda yayılması ve kabul edilmesine neden olmuştur. Ancak çocuk haklarının öncelikle çocuklara öğretilmesi, çocukların haklarını bilmeleri ve bunu yaşamaları açısından okullar ve öğretmenler çok önemli rol oynamaktadır. Bu konuda öğretmenlerin bilgili olmaları, çocuklara haklarını yaşama ve uygulama imkanı sunmaları, çocukların bu haklarını okulun yanında ev ve dış çevrede de kullanmalarını yaygınlaştırmaları için çocuk hakları eğitimi konusunda yeterli olmalarını gerektirmektedir. Demokrasinin ve insan haklarına saygının da bir gereği olarak çocuklara haklarının öğretilmesi büyük önem arz etmektedir.

Çocukların sahip oldukları haklar konusunda eğitilmesi, çocukların birey ve vatandaş olarak en temel eğitim birimi olan okullarda bu hakları yaşayarak öğrenmesi gelecek kuşakların bilinçlenmesi açısından önemlidir. Bu anlamda okulların katkısı en az aile kadar önemli hale gelmektedir. Bundan dolayı okulların, çocukların haklarının kazandırıldığı, korunduğu ve yaşatıldığı yerler olması bakımından çok önemli bir görevi yerine getirdiği söylenebilir. Ancak alan yazın taramasında öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili tutumlarının ele alındığı araştırmaların oldukça az ve içerik olarak da sınırlı olduğu görülmüştür. Landsdown (2011), çalışmasında çocuk hakları eğitiminin, çocukların yetki ve sorumluluk dengesini bilmesi, karar alma ve sonuçlarına katlanma sorumluluğunun kazandırılması ve etkin vatandaş olmasında önemli olduğunu belirtmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında hazırlık ve değerlendirme sorularında katılım hakkının Türkiye’de oldukça az iken ABD’de ise hiç yer almadığını belirtmektedir. Yine ABD’deki ders kitaplarında ara disiplin olarak çocuk haklarına yer verilmez iken, Türkiye’de çocuk haklarının kademeli bir şekilde ders kitaplarında yer aldığını da belirtmektedir (Merey ve Kuş, 2016:253). Öğretmenlerin çocuk haklarına yönelik tutumları araştırmasında en yüksek frekansın din ve dil ayrımı yapılmaksızın çocukların saygı görmeleri gerektiği maddesinde olduğu görülmüştür (Şenlik, 2019:611). Öğretmenlerin çok kültürlü eğitim ve çocuk hak-

larına yönelik bilgilerinin çok yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Kopuz Yavuz, 2019:51). Ancak öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi konusundaki bilgilerinin, uygulamalarının ve tutumlarının ne olduğu, bu konuda öğretmen tutumlarının kişisel özelliklerine göre değişip/değişmediği ile ilgili yeterli çalışma ve kaynağa ulaşamamıştır. İnsanlarda hak bilincinin gelişmesi, kendi haklarına sahip çıkması ve koruması bu hakları bilmelerine bağlıdır. Bir anlamda yetişkinlerin haklarının bilincinde olmaları için çocukluktaki haklarını yaşamaları büyük katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada bu denli önemli olan çocuk hakları eğitimine ilişkin öğretmen tutumları ele alınmıştır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları ve bu tutumlarının öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma alan yazına, eğitimcilere, konuyla ilgilenenlere, ebeveynlere ve akademik camiaya katkı sağlama çabasına dayanmaktadır.

I. İNSAN HAKLARI

İnsan hakları, insanların sadece insan oldukları için sahip oldukları haklardır (Benhabib, 2016: 42). Bundan dolayı insanların tamamının diğer hiçbir özelliğine bakılmaksızın bu haklara sahip oldukları haklar olarak değerlendirilir. Ancak tarihi süreçte pek çok hak ihlallerinin yaşanması ve iki büyük dünya savaşında bu hak ihlallerinin bütün dünyayı etkilemesi nedeniyle insan haklarının hukuki güvenceye kavuşması için girişimler artmış ve beyannamelerle bu haklar yazılı ve hukuki statü kazanmıştır (Heywood, 2019: 49). Birleşmiş Milletler insan haklarını “ırk, cinsiyet, milliyet, etnik köken, dil, din veya diğer unsurlardan bağımsız olarak bütün insanların doğasında var olan haklar olup yaşama, düşünce ve ifade özgürlüğü, çalışma, eğitim, sağlık gibi pek çok hakkı içerir” şeklinde tanımlamaktadır (UN, 2021: 8). Bu konuda insan haklarının en büyük koruma erkini devlet erki oluşturmaktadır. Devletler kendi vatandaşlarının haklarını koruma, kollama onların güvenliğini sağlama ve refahını arttırma sorumlulukları taşımaktadırlar (Çeçen, 2020: 62).

İnsan haklarıyla ilgili en çok bilinen belgenin 18. yüzyılda yayımlanmış olan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi olduğu görülmektedir. (Kuçuradi, 2018: 64). Bu belgeyle insan hakları kavramı ve insan haklarıyla ilgili farkındalık artmış ve pek çok devlet tarafından bu bildirge tanınmıştır. İnsan haklarının uluslar üstü ve evrensel anlamda kabulü böylece mümkün olabilmektedir. Ancak 19 ve 20. yüzyıllardaki ideolojik savaşlar, sömürgecilik, ırkçı ve faşist uygulamalar ve 1. ve 2. Dünya Savaşları nedeniyle insan hakları en fazla ihlallerle karşılaşmıştır (Kelsen, 2016: 78).

Bundan dolayı 2. Dünya Savaşı sonrasında insan ve çocuk haklarıyla ilgili yasal belge ve hukuki güvencelerin uluslararası alanda yaygınlaştığı görülmektedir.

II. ÇOCUK HAKLARI

Kavram olarak “çocuk” değer ve normlar çerçevesinde toplumlara göre farklı şekillerde tanımlanmıştır (Akyüz, 2013: 45). Bundan dolayı çocuk kavramı, farklı şekillerde ifade edilmiş ve toplumların gelişmişlik düzeylerine göre de çocuklara verilen değer ve haklar çeşitlilik göstermiştir (Dirican, 2018: 53). Ancak tanımlamalarda ortak yönler vurgu yapıldığı görülmektedir. TDK (2021)’e göre “*bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız*” olarak tanımlanan çocuk, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 6. Maddesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun (ÇKK) 3. Maddesinde “*daha erken yaşta ergin olsa dahi, 18 yaşını doldurmamayan kişi çocuk sayılmaktadır*” şeklinde tanımlanmıştır. Çocuk literatüründeki araştırmalarda çocuk; erginlik dönemine girmemiş ve anne babaya bağımlı olan (Fazlıoğlu, 2007: 28; Dağ, vd., 2015: 4), yetişkinlere benzer davranış kalıbı geliştiremediği gibi onlardan beklenen olgunluğu gösteremeyen, davranışlarının doğal ve hoşgörüle karşılanması gereken basit düşünelere sahip kimse şeklinde tanımlamaların olduğu görülmektedir. Toplumların geleceğinin teminatı olarak görülen ve bu konuda çok büyük fedakârlıklarla yetiştirilen çocukların sağlıklı olmaları, meslek seçimi, karar alma, sorumluluk üstlenme, geleceğe emin adımlarla yürüme, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinin gereklerini en iyi biçimde yapmaları önemlidir. Bununla birlikte bu çocukların topluma, kendine ve devletine yararlı, başarılı, ahlaklı bir şekilde yetişmelerinde her türlü desteğin başta aileleri olmak üzere devlet ve toplum tarafından desteklenmesi gerekmektedir (Musayeva, 2013: 16). Çocukluk dönemi yetişkinlerden farklı olarak psikolojik, fiziksel, davranışsal ve fizyolojik özellikleri itibarıyla insanın en güçsüz ve en bağımlı oldukları dönemdir. (Dağ, vd. 2015: 3). Bundan dolayı çocukların en çok korunması, yönlendirilmesi gereken dönemlerden biri de bu dönemdir.

2021 yılı TÜİK verilerine göre dünya nüfusunun %30’u çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2022). Geleceğin inşasında söz sahibi olacak olan çocukların haklarını bilen, başkalarının haklarına saygılı ve demokratik yaşamın gereklerini özümsemiş kişiler olarak yetiştirilmeleri son derece önem arz etmektedir (Kurt, 2013: 21). Bu konuda en önemli gelişmelerden biri çocuk haklarını da kapsayan insan haklarının vurgulandığı Birleşmiş Milletler’in (BM) kurulması olmuştur (Kurt, 2013: 25;

Kaya, 2011: 42; Dağ vd., 2015: 3). BM'nin kurulmasıyla insan hakları alanındaki gelişmeler ve çocuk haklarının küresel olarak kabul edilmesiyle farkındalığın arttığı ve yetişkinlerin bu konudaki duyarlılıklarının geliştiği görülmüştür (Yalçın, Bay ve Ekmekçioğlu, 2007: 178; Dağ vd. 2015: 4). Çocuk haklarıyla ilgili kapsamlı ve halen yürürlükte olan ve çocuk haklarının belli standartlara ulaşmasını sağlayan hukuki metin, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) olmuştur. Bu sözleşme uluslararası sözleşme olup BM, 20 Kasım 1959'da 10 maddeden meydana gelen "Çocuk Hakları Bildirgesi" yayımlanmıştır. Bu bildirgedeki maddeler şu şekilde sıralanmıştır (unicef.org);

1. *İlke:* Bütün çocuklar din, dil, ırk, cinsiyet, milliyet ayrımı yapılmaksızın bildirgede yer alan haklardan faydalanmalıdır.
2. *İlke:* Çocukların özel olarak korunması sağlanmalı, ruhsal ve toplumsal bakımdan sağlıklı şartlarda, onurları zedelemeyecek biçimde yetiştirilmelidir. Çocukların yüksek yararları her şeyin üstündedir.
3. *İlke:* Çocuklar doğar doğmaz vatandaşlık hakkına sahip olmalıdır.
4. *İlke:* Çocukların sosyal güvenlikten yararlanmaları sağlanmalı, sağlıklı bir şekilde büyüyebilmeleri için uygun ortamlar oluşturulmalıdır.
5. *İlke:* Fiziksel, zihinsel ve toplumsal açıdan özürlü çocukların uygun tedavi, bakım ve eğitim imkânlarına ulaşmaları sağlanmalıdır.
6. *İlke:* Çocuklar kişilik gelişimi için anlayışlı ve sevgi dolu ortamlara gereksinim duyarlar. Çocukların anne ve babalarının sorumluluğunda sevgi ve güven ortamlarında büyümeye ihtiyaç duyarlar. Ekonomik bakımdan zorluk yaşayan aileler devletleri tarafından desteklenmelidir.
7. *İlke:* Çocuklara kültürleri ve becerileri doğrultusunda topluma faydalı olacak eğitim hakları verilmelidir. Eğitim parasız ve zorunlu olmalıdır.
8. *İlke:* Çocuklar koruma ve kurtarma faaliyetlerinden ilk faydalanan bireyler olmalıdırlar.
9. *İlke:* Çocuklar her türlü ihmalden ve istismardan korunmalıdırlar. Belli bir yaştan önce sağlıklarını, eğitimlerini, ahlaklarını tehlikeye atacak işlerde çalıştırılmamalıdırlar.

10. *İlke*: Çocuklar ırk, din ya da farklı bir ayrımcılığı teşvik eden uygulama ve faaliyetlerden korunmalıdırlar.

Bu bildirgeyle belirlenen ilkeler çerçevesinde düzenlenmiş haklar; yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakkı olarak dört başlıkta toplanmıştır. Haklar ayrıca kendi içinde alt kategorilere ayrılmıştır (Akyüz, 2013: 51). *Yaşama hakkı*: En temel hak niteliğinde olan bu hak, bütün canlılar için geçerlidir. Bu hak olmadan diğer haklardan söz edilemez (Kurt, 2013: 24). Çocukların sağlıklı yaşam standartlarına sahip olmaları ve gerekli sağlık hizmetleri ve yaşam hakkının sağlanmasını kapsamaktadır. *Gelişme hakkı*: Bu hak çocukların potansiyelleri doğrultusunda ulaşmayı arzuladıkları hedefleri gerçekleştirmeleri için desteklenmesini kapsamaktadır (Uçuş, 2013: 4; Dağ vd., 2015: 5). Bütün çocukların becerileri doğrultusunda çalışmaların yapılması ve desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu hakların, devletlerce çocukların yüksek faydaları gözetilerek, ayırım yapılmaksızın her çocuğa verilmesi zorunludur (Kurt, 2013: 33). *Korunma hakkı*: Çocukların hangi türde olursa olsun ihmalden, istismardan ve sömürüden korunmaları demektir (Akyüz, 2013: 54). Bu konuda devletlerin sorumlulukları altındaki çocukları her türlü tehlike ve risklerden korumak ve bunları sağlamak için gereken önlemleri almalarını gerektirmektedir. *Katılım hakkı*: Demokrasiye ait temel prensipleri meydana getiren haklardan katılım hakkı, çocuklara da verilmesi gereken haklardandır (Akyüz, 2013: 61). İlk olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (ÇHS) gündeme geldiği görülen bu hakkın demokratik yaşamın bir gereği olarak sağlanması gerekmektedir (Erbay, 2013: 59). Katılım, çocukların kendilerini ilgilendiren ve etkileyen kararlara katılabilmelerine imkân sağlamaktadır (Gören, 2012: 135). Çocukların kendi haklarını bilmeleri ve bu haklara sahip çıkmaları, geleceğin insan haklarını bilen, saygı duyan ve koruyup geliştiren bireylerinin yetiştirilmesinde çok büyük önem arz ettiği ortadadır. Bundan dolayı henüz çocuk iken bu hakları bilmeleri, kullanmaları ve bunun farkında olmaları gelecekteki duyarlılık ve insan hakları bilinci geliştirebilmeleri için çok önemlidir.

III. OKULLARDA ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ

Dünya nüfusu içinde oldukça yüksek oranı oluşturan çocukların hem aile hem toplum hem de devletler açısından önemi büyüktür. Çocuklar geleceğin mimarı ve teminatı olarak görülmektedirler. Bundan dolayı çocukların sağlıklı bir çevrede; ilgi, ihtiyaç ve beklentileri göz önüne alınarak geleceğe hazırlanması için gerekli planlamaların yapılması, eğitimlerinin verilmesi ve buna yönelik olarak yetiştirilmeleri ge-

rekmetedir. (Akyüz, 2013: 74). Bu alanda 1989 tarihli ÇHS çocukların hakları korunma altına alınmış ve uluslararası yasal statüye kavuşmuştur (Gören, 2012: 148). Çocuk hakları eğitiminde aileden sonra en önemli kurumlar okullardır (Gözütok, 2007: 84). Çocukların en büyük ihtiyaçlarından biri olan eğitim hakkı, öğrenme ve yaşantı kazanma haklarını elde etmelerinde okulların payı oldukça büyüktür. Bundan dolayı okullarda insan haklarına saygılı okul ikliminin oluşturulması, insan ve çocuk hakları bağlamında öğrenilenlerin hayata geçirilmesi ve uygulama imkânına kavuşması mümkün olmaktadır. Okullarda öğretilen hakların yaşama aktarılması ve eğitim ile uygulama tutarlılığının sağlanması gerekmektedir. Böylelikle okullar, insan haklarına saygılı bir toplumun inşasında önemli bir görev yapmış olacaktır (Kepenekçi, 2008: 78).

Çocukların haklarını bilmeleri ve bunu yaşama aktarmalarında öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin önemi büyüktür. Yine bu konuda öğretmen yetiştiren kurumların da titiz olması gerekmektedir. Çocuk haklarıyla ilgili sözleşme, devletin bu konuda belli çalışmalar yapmasını, kurumsal yapılar kurmasını ve bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla bu alanda eğitim ve düzenlemeleri yapmasını gerektirmektedir (Gören, 2012: 164). Çocuk haklarının eğitim ve yaşatılmasında öğretmen ve okul yönetimlerinin etkisi büyüktür. Bu alanda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaları ve bu konudaki duyarlılıkları çocukların haklarını bilme ve yaşama aktarmalarında belirleyici etki yaratmaktadır (Özdemir-Uluç, 2008: 37). UNICEF çocukların okullarda haklarını bilme ve bu haklarını kullanmalarına yönelik eğitim sistemlerinin düzenlenmesi amacıyla proje yürüterek “Çocuk Dostu Okullar El Kitabı (Child Friendly Schools Manual)” adlı kılavuz yayınlamıştır (UNICEF, 2009). Söz konusu kılavuzda sınıflardaki kuralların adil, şeffaf olması ve çocuk yararı ilkesine göre belirlenmesi, öğretmenlerin ödül-cezadan, fiziksel ve sözlü ihmallerden uzak durması ve danışmanlık görevini yürütmeleri, çocukların fikirlerinin alınması, katılımcılıklarının artırılması, çocuğun katılımına önem gösterilmesi, fikirlerinin alınması ve gelişimlerinin desteklenmesi, uygun ortamların sağlanması gerektiği belirtilmektedir (UNICEF, 2009). Ayrıca UNICEF çocuk hakları ve refah düzeylerinin yükseltilmesi için çocuk hakları temelinde çocuk merkezli olunması amacıyla “Çocuk Hakları Araçları (Child Right Toolkits)” adlı bir başka kılavuz yayınlamıştır (UNICEF, 2014). Çocuk hakları kılavuzunda sınıf içi etkinliklerde etkinliğe katılım hakkında çocukların bilgilendirilmesi, çocukların fikirlerine önem verilmesi, saygınlık, gönüllülük, kapsayıcılık, herkesin etkinliğe katılımının teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında etkinliklerin, çocukların gelişimlerini des-

teklemesi, çocukların ilgi ve gereksinimlerinin göz önüne alınması, güvenlik, sağlık kriterlerinin sağlanması, geri bildirim verilmesi ve değerlendirmenin paylaşılması önerilmiştir (UNICEF, 2014). Çocuk haklarının eğitimde öncelikle ve yaşama geçirilmesi, eğitim kazanımları açısından önemlidir (Quennerstedt & Quennerstedt, 2014: 124). Çünkü çocuk haklarının uygulanabilmesi ve bu hakların korunabilmesi çocukların haklarını bilmeleri ve kullanmalarıyla gelişeceği sıklıkla vurgulanmaktadır (Şahin ve Polay, 2012: 279). Bunun yanında 1989 tarihli ÇHS'de belirtilen çocuk eğitimleri, öğretmenlerin ve öğretmen yetiştiren kurumların Sözleşme'deki ilkeleri benimsemeleri ve çocuk haklarına yönelik farkındalıklarının artmasında çok büyük önem ve etkiye sahiptir.

Çocuk hakları konusu, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok önem verilen bir konu olmuştur. Bu kapsamda gerekli çalışma ve değişiklikler yapılarak eğitim müfredatında yer verilmiştir. Çocuk hakları konusu Milli Eğitim Bakanlığının 2018 yılında değişen ders müfredatları içinde Hayat Bilgisi dersinde iki ve Sosyal Bilgiler dersinde yedi olmak üzere toplam dokuz farklı kazanıma yer verilmiştir. Bu çerçevede yine diğer derslerde belirli gün ve haftalar kapsamında da bu konunun ele alınması ve ilköğretim eğitim programları içerisinde çocuk hakları eğitiminin yer alması tavsiye edilmektedir (MEB, 2018).

IV. ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMA VE UYGULAMALAR

Çocuk haklarının eğitimi gibi bu hakların uygulanmasına yönelik çalışmaların yapılması okullar için çok önemlidir. Çünkü okullar eğitim öğretim kadar uygulama ve hayata geçirme konusunda da önemli görevler üstlenmektedirler. Okulda bir gruba üye olma, akranlar arasındaki anlaşmazlıkları çözme, kendi fikirlerini ifade etme ve savunma, haklarını bilme ve kullanma ve sorumluluklarını öğrenme ve yerine getirme gibi kazanımları elde ettikleri gözlenmektedir. Öğrencilerin haklarını bilmeleri ve öğrenmeleri için öğretmenlerin bu konuda yeterli, ilgili ve duyarlı olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda çocukların bunları öğrenmesi için öncelikle öğretmenlerin bu konuda bilgili olması, bunu öğrencilere aktarması ve müfredatın da buna uygun şekilde yapılması gerekmektedir. Demokrasinin özümsemesinde çocukların demokratik haklarını bilip kullanmaları gerekmektedir. Bunun en iyi şekilde yaşana- bileceği yerler ise okullardır. Çocuklar okullarda haklarını bilerek kullanma ve başkalarının haklarına saygı duyma becerileri edinerek demokratik yaşamın gereklerini de hayata geçirebilmektedirler (Uçuş, 2014: 13). Okullarda yönetici ve öğretmen-

lerin çocuklara haklarını bilme ve kullanmada rol model olmaları, kazanım olarak bunu vermeleri ve eğitim programlarında buna yer verilmesi demokratik yaşamı da kolaylaştırmaktadır (Peker- Ünal, 2010: 39). Çocukların yetki ve sorumluluk dengeğini bilme, karar alma ve sonuçlarına katlanma sorumluluğunun kazandırılması ve etkin vatandaş olma yolunda haklarını bilme ve istifade etmeleri gerekmektedir (Landsdown, 2011: 52).

Kent Kükürtçü (2011) çalışmasında, öğretmen ve öğrenci velilerinin çocuklara çocuk haklarını öğrettiklerini ifade ettikleri görülürken, çocukların çok düşük bir bölümünün bu haklardan haberdar olduklarını belirtmişlerdir. Yine çalışmada öğretmen ve velilerin çocuk haklarıyla ilgili bilgi eksikliklerinden ötürü kimi zaman çocuk haklarını ihlal eden tutumlar gösterdikleri tespit edilmiştir. Dinç (2015) araştırmasında velilerin çocuk hakları konusundaki düşünceleri; çocuklarının başka insanlara ve kendilerine zarar vermedikleri müddetçe istediklerini yapabilme, kendilerini ifade etme, güzel ve temiz bir dünyada yaşam sürme, tercih yapma ve karar verme hakkı şeklinde ön plana çıkmıştır. Bunun yanında velilerin görüşlerine göz atıldığında, velilerin hiçbirisinin ayrımcılığın önüne geçilmesi, çocuklar adına karar alınırken çocukların yüksek yararı ilkesi, ihmal ve istismar gibi konulara değinmedikleri göze çarpmaktadır. Howe ve Covell (2005) araştırmalarında çocukların hakları konusunda yanlış eğitimlerin olduğunu ve çocuklara hakları yerine sorumluluklarına odaklanma yanlışlığının yapıldığı belirtilmiştir. Peker Ünal (2010) tarafından yapılan çalışmada, çocuk haklarının öğretilmesi amacı ile web tabanlı bir programın tasarlandığı görülmektedir. Programın amaçlarına ulaşma puanlarına bakıldığında eğitim programına dâhil olan ve dâhil olmayan öğretmenlerin başarı puanlarında ve görüşleri arasında farklılıklar bulunduğu saptanmıştır. Torun (2011) tarafından yürütüldüğü görülen çalışmada, oyunlarla tasarlanan çocuk hakları eğitim programının ilköğretim 5. sınıf öğrencilerine uygulanması sağlanmıştır. Deney grubundaki öğrencilerle kontrol grubundaki öğrenciler arasında akademik başarı ve çocuk hakları tutumları bağlamında deney grubunun lehine anlamlı farklar tespit edilmiştir.

Uçuş (2014) araştırması kapsamında ilköğretim düzeyinde çocuk haklarına yönelik eğitim programları oluşturmuştur. 5. sınıf düzeyindeki öğrencilerle serbest etkinlik saatlerinde on bir haftalık bir süreçte çocuk hakları konusunda hazırlanmış olan temalarla uygulamalar yapılmıştır. Araştırma sonunda öğrencilerde süreç sonunda haklarını öğrenme, bu hakları beceri haline getirebilme ve özgürlüklerden faydalanma gibi konularda hissedilir derecede artış gözlemlenmiştir. Quennerstedt

and Quennerstedt (2014) tarafından yapılan çalışmada çocuk haklarına yönelik çalışmalarda teorik odaklı yaklaşımlar öne sürmenin daha eleştirel bakış açıları oluşturmak ve fikir birliği sorgulayabilmek için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ortak zeminler ve ilgi alanlarının varlığına karşın, çocukluk sosyolojisi ve çocuk hakları disiplinleri arasında düşük düzeyli diyalog ve iş birliği olduğunun altı çizilmiştir. Hareket (2018), konuya yönelik araştırmasında çocuk hakları eğitimine yönelik bir eylem araştırması planlamıştır. Bu bağlamda uygulamaların öncesi, esnası ve sonrasında araştırmacıya ait gözlemlerin, öğretmenlerden ve öğrencilerden elde edilmiş olan verilere göre analiz yapılarak katılımcıların çocuk haklarına yönelik algıları ile farkındalık düzeylerinin geliştirilmesi gereken düzeyde hesaplanmıştır. Uygulamaların sonunda katılımcıların konuya dair algı ve farkındalık düzeylerinde gelişme olduğu gözlenmiştir.

Çarıkçı (2019), çalışmasında öğrencilerin tutum ve farkındalık puanları ile çocuk haklarına yönelik bilgi düzeylerinde pozitif yönlü artışlar tespit etmiştir. Topçu (2019) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında pozitif değişimlerin meydana geldiği tespit edilmiştir. Özdemir Uluç (2008) aracılığı ile yürütüldüğü görülen çalışmada, programlara yönelik incelemeler sonucunda kazanımların dağılımı noktasında bilimsel tutarlılık bulunmadığı, yaş düzeyleri ve çocukların gelişim özelliklerinin geçerli ölçüt şeklinde alınmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında programlar içerisinde korunma ve yaşama haklarıyla alakalı kazanımların yeterince bulunmadığı, yalnızca belirli haklara odaklanılmış olduğu görülmüştür.

Merey (2012) tarafından yapılan çalışmada, Sosyal Bilgiler ders kitapları içerisinde hazırlık ve değerlendirme sorularında katılım hakkı Türkiye’de kendisine oldukça az yer bulurken, ABD’ de olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ABD’deki ders kitaplarında ara disiplin olarak çocuk haklarına yer verilmemiş olup, Türkiye’de çocuk haklarının kademeli bir şekilde ders kitaplarında yer almakta olduğu tespit edilmiştir. Şenlik (2019) çalışmasında, öğretmenlerin çocuk haklarına yönelik görüşlerine göz atıldığında; en yüksek frekansın bulunduğu maddenin din ve dil ayrımı yapılmaksızın çocukların saygı görmeleri gerektiği olurken, en düşük frekansın bulunduğu madde ÇHS’nin çocuklar tarafından bilindiği maddesi olmuştur. Kopuz Yavuz (2019) araştırmasında, öğretmenlerin çok kültürlü eğitim konusundaki tutumlarının yüksek düzeyde olumlu, çocuk haklarına yönelik bilgilerinin ise çok yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut araştırmayla öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları ve bu tutumlarının kişisel özelliklerine göre farklılık gösterip/göstermediği ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın problemi: “Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine yönelik tutumları nasıldır?” şeklinde belirlenirken bu soruya yanıt olması bakımından araştırmanın alt problemleri ise şöyle belirlenmiştir:

1. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları nasıldır?
2. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarına ilişkin tutumları nasıldır?
3. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları, kişisel özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?

V. YÖNTEM

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları ve bu tutumlarının kişisel özelliklerine göre farklılık gösterip/göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla yapılan bu araştırma betimsel tarama modelinde ve nicel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim yılında Denizli ilinde resmi temel eğitim okullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Evrende 5434 öğretmen bulunmaktadır. Örneklem olarak evreni temsil edecek şekilde kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi ile 494 öğretmene ulaşılarak veriler toplanmıştır. Veri toplamak için öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarını ortaya çıkarmak amacıyla “Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek Öztürk ve Doğanay (2017) çalışmasında geliştirilmiş olup 20 madde ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orijinalinin Alpha değeri ,914 olarak ölçülmüştür. Bu çalışmada ise verilerin Cronbach's Alpha güvenirlik değeri ,917 olarak çok yüksek güvenirlik değerinde ölçülmüştür. Analizlerde yüzde, frekans, ortalama, t testi ve Anova testleri, SPSS istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin normal dağılım analizi basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) analizi ile yapılmış ve verilerin $-1,5 \leq X \leq +1,5$ aralığında olduğu ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Analizlerde ikili kategorik değişkenlerin (cinsiyet, çocuk haklarıyla ilgili eğitim alma, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunma) karşılaştırılmasında t testi kullanılmıştır. İki'den fazla kategorik değişkenlerin (yaş, kıdem, okulların bulunduğu çevrenin sosyo ekonomik düzeyi) karşılaştırılmasında Anova testi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda fark çıkması durumunda Post Hoc TUKEY analizi yapılarak fark olan gruplar tespit edilmiştir.

VI. BULGULAR

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumları aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumları

Maddeler	n	s	Düzeyi
1. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili kitap, makale vb. yayınlar ilgimi çekiyor.	494	3,65	,68 Katılıyorum
2. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili film, video, haber vb. takip ederim.	494	3,67	,66 Katılıyorum
3. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili tartışmalara katılmayı severim.	494	3,55	,70 Katılıyorum
4. Çocuk hakları konusunda bilgi edinmek için araştırma çalışmaları yürütüyorum.	494	2,82	,94 Kararsızım
5. Çocuk hakları eğitimi kendimi geliştirmek istediğim bir alandır.	494	3,46	,74 Katılıyorum
6. Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye çalışmıyorum.	494	2,64	,86 Kararsızım
7. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili seminarlere, kurslara, projelere vb. katılmak istiyorum.	494	3,55	,66 Katılıyorum
8. Okullarda öğrencilerin karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerektiğine inanırım.	494	3,81	,48 Katılıyorum
9. Okullarda çocuk haklarına dayalı bir kültürün geliştirilmesi gerektiğine inanıyorum.	494	3,82	,52 Katılıyorum
10. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili dersler öğretmen yetiştirme müfredatlarında yer almalıdır.	494	3,86	,40 Katılıyorum
11. Öğretmenliğe başladığımda çocuklara haklarını öğretmek ve bunları uygulamalarına yardımcı olmak için çalışmalar yapmak istiyorum.	494	3,69	,57 Katılıyorum
12. Okullarda çocuk hakları eğitimine dayalı sınıf kültürünün yerleştirilmesi gerektiğine inanıyorum.	494	3,83	,48 Katılıyorum
13. Çocuk hakları ihlallerinin önlenmesi için çocuk hakları eğitiminin gerekli olduğuna inanırım.	494	3,87	,47 Katılıyorum
14. Çocuk hakları eğitimi, çocuklar 18 yaşına gelene kadar tüm eğitim kademelerinde sistemli bir şekilde uygulanmalıdır.	494	3,88	,39 Katılıyorum
15. Öğretmen adaylarının, çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumaya yönelik tüm bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları gerekmektedir.	494	3,89	,38 Katılıyorum

Maddeler	n	s	Düzeyi	
16. Okullarda çocukların karar alma süreçlerinde yer alması için yapılan düzenlemeleri doğru bulmuyorum.	494	2,56	,53	Kararsızım
17. Çocuk hakları eğitiminin etkisini artırmak için ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğine inanıyorum.	494	3,94	,32	Katılıyorum
18. Çocuklara sahip oldukları hakların verilmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.	494	3,89	,41	Katılıyorum
19. Çocuk hakları eğitimi konusundaki bilgilerimi artırmak ve bu bilgileri çevremdeki insanlarla paylaşmak istiyorum.	494	3,79	,51	Katılıyorum
20. Çocuk hakları ile ilgili her türlü seminer, film, tiyatro vb. konularda çevremdekileri bilgilendireceğim.	494	3,61	,58	Katılıyorum

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine yönelik tutumlarıyla ilgili en yüksek ortalama, (=3,94) ortalamayla “Çocuk hakları eğitiminin etkisini artırmak için ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğine inanıyorum.” maddesine “Katılıyorum” düzeyinde olurken bunu (=3,89) ortalamalarla “Çocuklara sahip oldukları hakların verilmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.” ve “Öğretmen adaylarının, çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumaya yönelik tüm bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları gerekmektedir.” maddelerine “Katılıyorum” düzeyinde takip etmiştir. En düşük katılım ise (=2,56) ortalamayla “Okullarda çocukların karar alma süreçlerinde yer alması için yapılan düzenlemeleri doğru bulmuyorum.” ve (=2,64) ortalamayla “Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye çalışmıyorum.” maddelerine “Kararsızım” düzeyinde tutum sergilenmiştir. Diğer maddelerin tamamına ise farklı ortalamalarla ancak “Katılıyorum” düzeyinde katılımlar olmuştur. Bulgulara göre öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi konusunda genel olarak tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin çocuk haklarıyla ilgili olarak hassas davrandıkları ve ilgili olduklarını göstermektedir. Okullarda çocuk hakları eğitiminin istenen nitelikte olabilmesi için öğretmenlerin çocuk hakları konusunda daha duyarlı olmaları ve çocukların haklarını yaşamalarına fırsat sunmaları olumlu katkılar sağlayacaktır.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarına ilişkin tutumları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimi Alt Boyutlarına İlişkin Tutumları

Boyutlar	n	s	Düzeyi	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	494	3,34	,42	Katılıyorum
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	494	3,69	,29	Katılıyorum
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	494	3,81	,32	Katılıyorum
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	494	3,59	,28	Katılıyorum

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili tutumlarında en yüksek düzey (=3,81) ortalamayla “Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum” boyutunda ve “Katılıyorum” düzeyinde iken, bunu (=3,69) ortalamayla “Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum” boyutunda ve “Katılıyorum” düzeyinde izlemektedir. En düşük ortalama, (=3,34) ortalamayla “Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum” boyutunda “Katılıyorum” düzeyindedir. Genel ortalama, (=3,59) ortalamayla “Katılıyorum” düzeyindedir. Bütün boyutlarda ve genel ortalama “Katılıyorum” düzeyinde olan öğretmen tutumlarının, çocuk hakları eğitimi alt boyutlarında ve genel olarak yüksek düzeyde hassasiyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum çocuk haklarının okullarda öğrencilere verilmesi, kazandırılması ve uygulama imkanı sunulmasına olanak vermektedir. Böylelikle çocuk yaşlardan itibaren haklarının bilincinde, farkındalığı yüksek vatandaş yetiştirme konusunda da önemli kazanımlara imkan sağlamaktadır.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının cinsiyete göre karşılaştırılması sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Cinsiyete Göre Analizi

	Cinsiyet	n	s	t	p	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	Kadın	270	3,34	,40	,24	,80
	Erkek	224	3,33	,44		
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	Kadın	270	3,72	,20	2,06	,03*
	Erkek	224	3,66	,36		
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	Kadın	270	3,83	,24	1,71	,08
	Erkek	224	3,78	,40		
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	Kadın	270	3,61	,20	1,50	,13
	Erkek	224	3,57	,34		

*p<0,05

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının cinsiyete göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($t= ,24$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları ($t= -1,71$; $p>0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel tutumları ($t= 1,50$; $p>0,05$) farklılık göstermemektedir. Ancak öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($t= 2,06$; $p<0,05$) ise cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Ortalamalar incelendiğinde öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi uygulamaya yönelik kadın öğretmenlerin tutumlarının, erkek öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının yaşa göre analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Yaşa Göre Analizi

	Yaş	n	s	F	p	Fark	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	22-30	168	3,39	,40	1,37	,24	-
	31-35	162	3,32	,42			
	36-40	64	3,28	,55			
	41 >	100	3,31	,37			
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	22-30	168	3,70	,27	,33	,80	-
	31-35	162	3,70	,31			
	36-40	64	3,67	,32			
	41 >	100	3,68	,26			
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	22-30	168	3,81	,30	,90	,43	-
	31-35	162	3,83	,33			
	36-40	64	3,80	,36			
	41 >	100	3,76	,33			
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	22-30	168	3,61	,24	,91	,43	-
	31-35	162	3,59	,29			
	36-40	64	3,56	,34			
	41 >	100	3,56	,25			

* $p<0,05$ 1. 22-30 2. 31-35 3. 36-40 4.41>

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının öğretmenlerin yaşlarına göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($F=1,37$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($F=,33$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları ($F=,90$; $p>0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel tutumları ($F=,91$; $p>0,05$) farklılık göstermemektedir. Buna göre öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin

tutumlarının tüm boyutlarda ve genel olarak yaşlarına göre farklılık göstermediği söylenebilir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının kıdemlerine göre analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Kıdemlerine Göre Analizi

	Kıdem	n	s	F	p	Fark	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	1-5 yıl	142	3,38	,38	3,18	,01*	1-4; 2-4
	6-10 yıl	136	3,39	,41			
	11-15 yıl	92	3,33	,49			
	16-20 yıl	76	3,19	,48			
	21 >	48	3,30	,29			
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	1-5 yıl	142	3,72	,22	1,18	,31	-
	6-10 yıl	136	3,70	,29			
	11-15 yıl	92	3,70	,34			
	16-20 yıl	76	3,65	,30			
	21 >	48	3,63	,33			
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	1-5 yıl	142	3,83	,24	2,62	,03*	2-4
	6-10 yıl	136	3,84	,29			
	11-15 yıl	92	3,82	,39			
	16-20 yıl	76	3,72	,40			
	21 >	48	3,74	,34			
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	1-5 yıl	142	3,62	,19	3,09	,01*	1-4; 2-4
	6-10 yıl	136	3,62	,27			
	11-15 yıl	92	3,60	,34			
	16-20 yıl	76	3,50	,34			
	21 >	48	3,54	,26			

*p<0,05 1. 1-5 yıl 2. 6-10 yıl 3. 11-15 yıl 4.16-20 yıl 5. 21 >

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının öğretmenlerin kıdemlerine göre; çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları farklılık göstermemiş ($F=1,18$; $p>0,05$) ancak çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($F=3,18$; $p<0,05$), çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($F=2,62$; $p<0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel tutumları ($F=3,09$; $p<0,05$) farklılık göstermektedir.

Farklılık gösteren boyutlarda farkın olduğu grupların tespiti için yapılan Post Hoc Tukey analizi sonucunda çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumların 1-5 yıl kıdemi olan öğretmenlerle $_{1-5\text{ yıl}}=3,38$ kıdemi 16-20 yıl olanlar $_{16-20\text{ yıl}}=3,19$ arasında ve 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlerle $_{6-10\text{ yıl}}=3,39$ kıdemi 16-

20 yıl olanlar $_{16-20\text{yıl}}=3,19$) arasında ve kıdemi daha az olanlar lehine yüksek olduğu görülmektedir. Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumlarında 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlerle $_{6-10\text{ yıl}}=3,84$) kıdemi 16-20 yıl olanlar $_{16-20\text{yıl}}=3,72$) arasında ve kıdemi daha az olanlar lehine yüksek olduğu görülmektedir. Çocuk hakları eğitimi genel tutumlarında 1-5 yıl kıdemi olan öğretmenlerle $_{1-5\text{ yıl}}=3,62$) kıdemi 16-20 yıl olanlar $_{16-20\text{yıl}}=3,50$) arasında ve 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlerle $_{6-10\text{ yıl}}=3,62$) kıdemi 16-20 yıl olanlar $_{16-20\text{yıl}}=3,50$) arasında ve kıdemi daha az olanlar lehine yüksek olduğu görülmektedir. Bulgulara göre öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili olarak bilgi edinme ve yaygınlaştırma ile genel tutumlarının kıdemlerine göre kıdemi az olan öğretmenler lehine daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının çalıştıkları okulların çevresinin sosyo ekonomik düzeylerine göre analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Okulların Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Analizi

	Sosyo- Ekonomik Düzye	n	s	F	p	Fark	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	Alt	186	3,32	,47	,27	,76	-
	Orta	256	3,35	,36			
	Yüksek	52	3,34	,52			
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	Alt	186	3,70	,31	1,17	,31	-
	Orta	256	3,70	,25			
	Yüksek	52	3,63	,37			
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	Alt	186	3,81	,34	,27	,76	-
	Orta	256	3,81	,30			
	Yüksek	52	3,77	,39			
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	Alt	186	3,59	,29	,44	,64	-
	Orta	256	3,60	,23			
	Yüksek	52	3,56	,40			

*p<0,05 1. Alt 2. Orta 3. Yüksek

Tablo 6'da görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının çalıştıkları okulların çevresinin sosyo ekonomik düzeylerine göre öğretmenlerin çalıştıkları okulların sosyo ekonomik çevre düzeyine göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($F=,27$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($F=1,17$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları ($F=,27$; $p>0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel

tutumlarında ($F=,44;p>0,05$) farklılık göstermemektedir. Bulgulara göre öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının öğretmenlerin çalıştıkları okulların sosyo ekonomik çevre düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim alma durumuna göre karşılaştırılması sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Çocuk Hakları Eğitimi İle İlgili Eğitim Alma Durumuna Göre Analizi

	Eğitim alma	n	s	t	p	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	Hayır	315	3,28	,38	-3,95	,00*
	Evet	179	3,43	,48		
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	Hayır	315	3,66	,25	-2,59	,01*
	Evet	179	3,74	,34		
Çocuk hakları eğitimini yaygınlaştırmaya yönelik tutum	Hayır	315	3,82	,28	,93	,35
	Evet	179	3,79	,39		
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	Hayır	315	3,56	,22	-3,10	,00*
	Evet	179	3,64	,35		

* $p<0,05$

Tablo 7’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili tutumlarının çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim alma durumuna göre çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları farklılık göstermemektedir ($t=,93; p>0,05$). Ancak çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($t=-3,95; p<0,05$), çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($t=-2,59; p<0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel tutumları ($t=-3,10; p<0,05$) farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında çocuk hakları eğitimiyle ilgili bilgi edinme, uygulama boyutları ve genel tutumlarının çocuk hakları eğitimi alan öğretmenler lehine yüksek olduğu görülmektedir. Bulgulara göre çocuk hakları eğitimi alan öğretmenlerin tutumlarının bu konuda eğitim almayanlardan çocuk hakları ile ilgili bilgi edinme, uygulama boyutlarıyla genel tutumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının kaynaştırma öğrencisi olma durumuna göre karşılaştırılması sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Tutumlarının Kaynaştırma Öğrencisi Olma Durumuna Göre Analizi

	Kaynaştırma öğrencisi	n	s	t	p	
Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum	Yok	127	3,30	,39	-1,10	,26
	Var	367	3,35	,44		
Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum	Yok	127	3,68	,29	-,62	,53
	Var	367	3,70	,29		
Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum	Yok	127	3,81	,28	,26	,79
	Var	367	3,80	,34		
Çocuk hakları eğitimi genel tutum	Yok	127	3,57	,25	-,82	,41
	Var	367	3,60	,28		

*p<0,05

Tablo 8’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili tutumlarının kaynaştırma öğrencisi olma durumuna göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutumları ($t=-1,10$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutumları ($t=-,62$; $p>0,05$), çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutumları ($t=,26$; $p>0,05$) ve çocuk hakları eğitimi genel tutumları ($t=-,82$; $p<0,05$) farklılık göstermemektedir. Bulgulara göre çocuk hakları eğitimine ilişkin tutumlarının kaynaştırma öğrencisi olma durumuna göre kaynaştırma öğrencisi olan veya olmayan öğretmenlerin tutumları arasında farklılık olmadığı ve benzer tutumlar taşıdıkları söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine yönelik tutumlarıyla ilgili en yüksek ortalama, “Çocuk hakları eğitiminin etkisini artırmak için ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğine inanıyorum.” maddesine “Katılıyorum” düzeyinde iken, bunu “Çocuklara sahip oldukları hakların verilmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.” ve “Öğretmen adaylarının, çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumaya yönelik tüm bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları gerekmektedir.” maddelerine “Katılıyorum” düzeyinde katılım izlemiştir. En düşük katılım, “Okullarda çocukların karar alma süreçlerinde yer alması için yapılan düzenlemeleri doğru bulmuyorum.” ve “Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye çalışmıyorum.” maddelerine “Kararsızım” düzeyinde olmuştur. Diğer maddelerin tamamına ise farklı ortalamalarla katılıyorum düzeyinde tutumlar belirtilmiştir. Bulgulara

göre öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi konusunda genel olarak yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ve olumlu tutumlar içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi boyutlarıyla ilgili olarak en yüksek ortalama “Çocuk hakları eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik tutum” boyutunda ve “Katılıyorum” düzeyinde iken, bunu “Çocuk hakları eğitimi uygulamalarına yönelik tutum” “Katılıyorum” düzeyinde izlemektedir. En düşük ortalama ise “Çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinmeye yönelik tutum” boyutunda “Katılıyorum” düzeyinde iken, genel ortalama “Katılıyorum” düzeyindedir. Bütün boyutlarda ve genel ortalama “Katılıyorum” düzeyinde olan tutum, öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi konusunda ve alt boyutlarda yüksek düzeyde hassasiyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularının Musayeva (2013) çocuk hakları konusunda devlet ve toplum tarafından desteklenmeleri gerektiği bulgusu ve Kurt (2013) ve Akyüz (2013) çalışmalarında ileri sürülen çocukların haklarını bilen, başkalarının haklarına saygılı ve demokratik yaşamın gereklerini özümsemiş kişiler olarak yetiştirilmelerinin önemli olduğu görüşlerini desteklediği görülmektedir. Yine araştırma bulgularının alan yazında çocuk hakları eğitiminde aileden sonra en önemli kurumların okullar olduğu (Gözütok, 2007) ve okullarda öğretilen hakların yaşama aktarılması ve eğitim ile uygulama tutarlılığının sağlanması, insan haklarına saygılı bir toplumun inşasında eğitimin çok önemli olduğu (Kepenekçi, 2008; Özdemir-Uluç, 2008) bulgularıyla da benzerlikler göstermektedir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarına ilişkin tutumlarının yaş, okulun bulunduğu çevrenin sosyo ekonomik düzeyi ve kaynaştırma öğrencisi olma durumlarına göre farklılık göstermemiş, ancak cinsiyet, kıdem ve çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim almaya göre ise farklılık göstermiştir. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili tutumlarının cinsiyete göre çocuk hakları eğitimi uygulamaya yönelik kadınların tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimiyle ilgili olarak bilgi edinme ve yaygınlaştırma ile genel tutumlarının kıdemlerine göre kıdemi az olanlar lehine daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocuk hakları eğitimi alt boyutlarıyla ilgili öğretmen tutumlarının çocuk hakları eğitimi ile ilgili eğitim alma durumuna göre çocuk hakları eğitimi konusunda bilgi edinme, uygulama ve genel tutumlarının çocuk hakları eğitimi alan öğretmenler lehine yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulgularının, Peker Ünal (2010) tarafından yapılan çalışmada çocuk haklarının öğretilmesi amacıyla uygulanan programın amaçlarına ulaşmasına bakıldığında eğitim programına dâhil olan ve dâhil olmayan öğretmenlerin başarı puanlarında ve

görüşleri arasında farklılıklar bulunduğu bulgusuyla benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler olarak; yapılan araştırma neticesinde bütün öğretmenlerin çocuk haklarıyla ilgili eğitim almaları teşvik edilebilir. Okulların öğrenci hakları temelli özelliklerini artırmaya yönelik çalışmalar yaygınlaştırılabilir. Çocukların haklarını öğrenmeleri ve yaşamaları için çocuk hakları dersi programı uygulamaya konulabilir. Çocuk hakları eğitimi ve çocuk haklarıyla ilgili öğretmenlerin araştırma yapmaları desteklenebilir. Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi ile ilgili güzel uygulama ve çalışmaları geniş katılımlı sempozyum, kongre, çalıştay vb. bilimsel çalışmalarda paylaşarak iyi uygulama örneklerinin yayılması sağlanabilir. Çocuk haklarıyla ilgili bilinç ve farkındalığın yükseltilmesi için öğretmenlere yönelik aktiviteler yapılabilir. Toplumun çocuk haklarıyla ilgili bilgilendirilmesi için kamu spotları gibi çeşitli çalışmalar yapılabilir. Ulusal insan hakları kurumları (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu) ile ortak çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Benhabib, Ş. (2016). *Ötekilerin Hakları; Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, (Çev. Bülent Akkıyal), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çarıkçı: (2019). *Çocuk Hakları Eğitimi Programı'nın ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları tutum ve farkındalıklarına etkisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Çeçen, A. (2020). *İnsan Hakları*. (5. Baskı) Ankara: Astana Yayınları.
- Dağ, H., Doğan, M., Sazak, Kaçar, A., Yılmaz, B., Doğan, A. & Arıca, V. (2015). Çocuk haklarına güncel yaklaşım. *Çukurova Medical Journal (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi)*, 40(1), 1-5.
- Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 7-25.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
- Erbay, E. (2013). *Çocuk hakları* (2. baskı). İstanbul: Yeni İnsan.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). Çocuk hakları sözleşmesinde yer alan "Çocuk Hakları" konusunda öğretmenlerin ve yöneticilerin bilinç düzeyleri, Yüksek lisans tezi, Yeditepe üniversitesi, İstanbul.
- Gören, Z. (2012). Çocukların temel haklarının anayasal garantisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11,ss. 113-176
- Gözütok, D. (2007). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ekinoks Yayıncılık: Ankara.
- Hareket, E. (2018). *Eğitim hukuku bağlamında çocuk hakları eğitimi: Bir eylem araştırması*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Heywood, A. (2019). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.
- Howe, R.B. & Covell, K. (2005). *Empowering children: Children's Rigts Education as a pathway to citizenship*. Canada: University of Toronto Press.
- Kaya S.Ö. (2011). Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları İle İlgili Görüşleri. Yüksek lisans tezi, Afyon kocatepe üniversitesi, Afyonkarahisar.

- Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı-Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*, (Cev. Ertuğrul Uzun). İstanbul: Nora Kitap.
- Kepenekçi, Y. (2008). *İnsan hakları ve vatandaşlık*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Kopuz Yavuz, F. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları bilgi düzeyleri ile çok kültürlü eğitim tutumları arasındaki ilişki üzerine bir çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kucuradi, İ. (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kurt: L. (2013). Türkiye’de çocuk haklarının bilinirliği. Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, İstanbul.
- Kükürtçü: K. (2011). *5-6 yaş çocuklarının ailelerinin ve öğretmenlerinin kullandıkları disiplin yöntemlerinin çocuk hakları ile ilişkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Landsdown, G. (2011). Everychild’s right to be heard: A resource guide on the UN Committee on therights of the child general comment no 12. Londra: Save the Children.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *İlköğretim 4-8. sınıf Sosyal Bilgiler öğretim kılavuzu*. Ankara: MEB.
- Merey, Z. & Kuş, Z. (2016). Demokratik vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.), Farklı yönleriyle değerler eğitimi içinde (s. 244-267). Ankara: Pegem Akademi.
- Musayeva, G. (2013). *Avrupa Birliği, Türkiye ve Azerbaycan’da çocuk hakları* (Doctoral dissertati-on, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Osler, A. & Starkey, H. (1998). Children’s rights and citizenship: some implications for the management of schools. *International Journal of Children’s Rights*, 6, 313-333.
- Özdemir-Uluç, F.(2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Peker-Ünal, D. (2010). *İlköğretim öğretmenlerine yönelik web tabanlı çocuk hakları eğitimi programı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Quennerstedt, A. & Quennerstedt, M. (2014). Researching children’s rights in education: Sociology of childhood encountering educational theory. *British Journal of Sociology of Education*, 35 (1), 115-132.

- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations, *Children and Society*, 10, 107–117.
- Şahin: & Polay, O. (2012) Türkiye’de ve dünyadaki gelişmiş ülkelerde çocuk katılım hakkı algısının ve uygulamalarının karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 275-282.
- Şenlik: (2019). *Öğretmenlerin mesleki değerleri ile çocuk haklarına ilişkin görüşleri: Okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir inceleme (Neuşehir ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars
- Topçu, B. (2019). *Yaratıcı drama temelli çocuk hakları eğitimi programının geliştirilmesi ve uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Torun, F. (2011). *Çocuk hakları öğretiminde oyun yönteminin başarıya, kalıcılığa ve tutuma etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- TÜİK (2022). <https://www.tuik.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu, (2021). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uçuş, Ş. (2014). Çocuk hakları eğitimi programının hazırlanması ve değerlendirilmesi: uygulama öğretmeninin ve katılımcıların görüşleri, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 3(2), 1-24.
- UN (2021-06.01.2021). *Human Rights?* 25.10.2022 tarihinde <https://www.un.org/en/global-issues/human-rights> adresinden alındı.
- UNICEF (2009). *Child Friendly School Manual*. https://www.unicef.org/publications/index_49574.html
- UNICEF (2014). *Child Rights Toolkit*. <https://www.unicef.org/eu/crtoolkit/toolkit.html>
- Yalçın H., Bay M., Ekmekçioglu E (2007). Türkiye ve Türk Dünyasında Çocuk Hakları İle İlgili Çalışmaların Yararları, 2. *Uluslar Arası Sosyal Bilimler Kongresi*